

присвячені Другій світовій війні, переважають, внаслідок чого колективні уявлення про останню світову війну, шанобливе ставлення до полеглих за свободу своєї землі передаються з покоління до покоління.

Анотація. В статті досліджується візуальна складова в формуванні історичної пам'яті жителів невеликого міста. Обзор символічного простору, основу якого становить культурна спадщина, свідчить про його залежність від політичних і соціально-економічних процесів. Предметом дослідження виступають монументальні об'єкти міста Калиновки, присвячені учасникам Другої світової війни. Спираючись на методи узагальнення, контент-аналізу, історико-типологічного, вдалося зробити наступні висновки. Монументально-меморіальне просторю стосовно Другої світової війни в Калиновці формувалося протягом 1955–2014 рр. Найбільше пам'ятників було встановлено в період 1970-х рр. Усього в меморіальному просторю міста пам'ятники, присвячені Другої світової війни, переважають, в результаті чого колективні уявлення про останню світову війну передаються з покоління до покоління.

Ключові слова: меморіально-монументальне просторю, історична пам'ять, місця пам'яті, пам'ятник.

Abstract. The article explores the visual component of shaping the historical memory of small town residents. An overview of the symbolic space, based on cultural heritage, testifies to its dependence on political and socio-economic processes. The subject of research is the monumental objects of the city of Kalynivka, dedicated to the participants of the Second World War. Based on the methods of generalization, content analysis, historical and typological, it was possible to reach such conclusions. The monumental memorial space for the Second World War in Kalynivka was formed during 1955–2014. Most of the monuments were erected during the 1970s. In general, in the memorial space of the city, the monuments dedicated to World War II prevail, whereby collective perceptions of the last world war are passed on from generation to generation.

Key words: memorial space, historical memory, memory sites, monument.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хальбакс М. Колективна і історична пам'ять. *Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре.* 2005. № 2–3. С. 12–35.
2. Нора П. *Теперішнє, нація, пам'ять.* Київ: Кліо, 2014. 272 с.
3. Коннертон П. *Як суспільства пам'ятають.* Київ: Ніка центр, 2013. 184 с.
4. Загило В., Запорожець М. *Калинівка.* Одеса: Маяк, 1981. 48 с.
5. Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України / О. Гриценко. Київ: К.І.С., 2014. 352 с.
6. Гайдай О. Кам'яний гість. Пам'ятники Леніну в Центральній Україні. Київ: К.І.С., 2018. 280 с.

УДК 340.15:004-029:93/94(045)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Б. В. Довгань, О. В. Мартинюк

Анотація. У статті проаналізовано підходи до визначення поняття «інформаційна війна» вітчизняних та зарубіжних дослідників, висвітлено приклади застосування інформаційних методів боротьби на різних етапах розвитку суспільства, охарактеризовано еволюцію інформаційних війн у ХХІ столітті.

Ключові слова: інформаційна війна, гібридна війна, інформаційно-психологічні прийоми, пропаганда, агресія.

На сучасному етапі розвитку суспільства все більшої популярності набуває поняття «інформаційна війна». Сьогодні інформаційно-психологічні методи боротьби активно використовуються провідними країнами світу для посилення власної лідерської позиції на міжнародній арені та задоволення вигідних для себе політичних, економічних та інших інтересів. Незважаючи на думку різних експертів з даного питання, які вважають, що використання інформаційних прийомів є характерним виключно для ХХ–ХХІ століття, існує

багато прикладів на підтвердження того, що така форма боротьби застосовувалася ще здавна, а сучасні прояви даного явища є наслідком еволюції первинних інформаційних війн.

Питанню визначення сутності інформаційної війни та аналізу її історичного розвитку присвятили свої праці Ю. Бондар, Р. Калюжний, Р. Колпак, О. Феденко, П. Черник, А. Прозоров, О. Курбан, А. Сіленко, О. Сенченко, С. Смольц, А. Шумка та інші. Дослідженням гібридних війн сьогодення займаються В. Горбулін, О. Кушнір, О. Давикоза, Ю. Кучеренко, О. Лазоренко, Ю. Радковець та інші. Однак проблема пошуку альтернативних шляхів боротьби з інформаційною агресією досі залишається відкритою і потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є вивчення процесу становлення і розвитку поняття інформаційної війни в історичній ретроспективі на різних етапах розвитку цивілізації.

Сьогодні існують різні підходи до визначення поняття «інформаційна війна». Так, Мартін Лібікі у своїй книзі «Що таке інформаційна війна?» наступним чином поясним це явище: «Спроби повною мірою осягнути всі грані поняття інформаційної війни схожі на зусилля сліпих зрозуміти, наприклад, природу слона: один, торкнувшись його ноги, каже, що це дерево, інший, хто доторкнувся до хвоста, каже «канат» тощо...» [1, с. 28]. О. Марунченко у дисертації «Інформаційна війна в сучасному політичному просторі» стверджує, що інформаційна війна є формою організації інформаційної взаємодії, яка є найбільш ефективною при досягненні політичних цілей, і вимагає постійного інформаційного підкріплення [2, с. 28].

Проте, на наш погляд, найбільш повне визначення інформаційної війни наводить О. Харитоненко та Ю. Полтавець, вказуючи, що інформаційна війна – найвищий рівень інформаційного протистояння, спрямований на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, а також національних, територіальних та інших конфліктних ситуацій між державами, народами, націями, класами й соціальними групами, транснаціональними корпораціями шляхом широкомасштабної реалізації способів і методів інформаційного насильства (інформаційної зброї) [1, с. 33].

Досить дискусійним є питання часу зародження інформаційної війни. Так, О. Сенченко вважає, що інформаційні війни – це результат суспільних процесів, що відбувалися на початку ХХІ століття. На підтвердження своєї думки дослідниця наводить класифікацію війн з точки зору зміни суспільних формацій, де перше покоління – війни античних часів, аграрних та кочових суспільств; друге – війни епохи мануфактурного виробництва; третє – війни ранніх індустріальних суспільств; четверте – війни розвинених індустріальних суспільств; п'яте – локальні конфлікти і «холодна війна» ядерної епохи; шосте – неконтактні дистанційні війни із застосуванням інформаційної зброї [3, с. 2].

Однак аналіз історичних джерел підтверджує факт активного використання різноманітних інформаційно-психологічних прийомів ще на ранніх етапах існування цивілізації. Однак їх застосування було несвідомим і не сприймалося як потужна зброя. Саме цим обумовлена наявність протиріч у думках різних експертів щодо даної проблеми.

Типовими прикладами первісних інформаційних війн можна вважати сакральну боротьбу із силами природи, тваринами а також внутрішньо- та міжплеменні конфлікти, що супроводжувалися першими інформаційними атаками – залякуванням, дезінформацією, приховуванням, демонстрацією тощо [4, с. 50]. Згодом, як форму інформаційно-психологічного впливу, почали використовувалися страхітливе бойове розфарбовування воїнів, люті бойові кличі, спеціальні шумові (удари списами або мечами по щитах) та візуальні (використання вогненних валів) ефекти, чутки, тощо. Поступово своєрідне мистецтво управління психічними станами, думками і вчинками людей удосконалювалося. Воно стало таємною зброєю жерців, шаманів, воєначальників і використовувалося для управління широкими масами людей, для ведення воєнних дій [5, с. 54].

Прояви застосування інформаційних війн яскраво простежуються в державах Стародавнього світу. Особливо активно психологічно-інформаційні прийоми використовувалися у Стародавньому Єгипті. Так, спроба фараона Аменхотепа IV (1353–

1336 рр. до н. е.) реформувати світоглядні уявлення своїх підданих є яскравим прикладом застосування інформаційних технологій для маніпулювання свідомістю людей. Прагнучи більшої влади й незалежності від жерців, фараон надумав упровадити новий культ єдинобожжя Бога сонця Ра, проголосивши себе пророком Всевишнього. Він приєднав до свого імені титулу «Єдиний для Ра», тобто найважливіший для Сонця, перейменував свій палац на «Замок того, хто торжествує в небі», змінив власне ім'я на Ехнатон і, тим самим, забезпечив собі беззаперечний авторитет і недоторканність.

Аналізуючи інформаційні тактики доби Стародавнього Єгипту, слід також згадати про міфотворчість та поширення чуток, спрямованих на здобуття влади. У розповіді «Про фараона Хуфу й чарівників» (з папірусу Весткар), йдеться про те, що дружина одного з жерців завагітніла ніби від найвищого бога Ра і народила йому трьох синів. Божественне походження дозволило їм скинути з престолу тодішнього правителя і стати засновниками нової, V династії фараонів. Формою фактичного маніпулювання свідомістю людей, оприлюднення потрібних для влади «меседжів» були й оракули – пророцтва ніби від богів, що виголошували жерці [6, с. 42].

Використання технологій психологічного впливу на противника було типовим явищем і в Стародавній Греції. Наприклад, О. Македонський під час походу на Індію (326 р. до н. е.), майже вичерпавши морально-бойові можливості своїх військ, із метою недопущення погоні під час відходу наказав виготовити зразки зброї (списи, мечі, стріли, луки), амуніції (одяг, взуття), що втричі перевищували нормальні розміри, та розкидати їх на місці табору на березі Інду – нібито все це було забуто випадково. Коли зброя та одяг були зібрані й передані царю індусів Таксилу його розвідниками, то цар відмовився від переслідування, вважаючи, що в Олександра всі воїни – велетні [1, с. 66–67].

У Стародавньому Римі методики маніпулятивного впливу на людей застосовувалися під час виборів, виступів у судах, при формуванні власного пантеону богів і пантеонів підкорених народів, на війні [1, с. 67].

За часів Стародавнього Китаю узагальнений досвід інформаційно-психологічного протиборства пов'язують з філософією Сунь Цзи, який писав: «Війна – це шлях омани. Тому, якщо ти можеш що-небудь, показуй противнику, що не можеш; якщо ти користуєшся чим-небудь, показуй йому, нібито ти цим не користуєшся; хоч ти й близько від нього, показуй, нібито ти далеко; хоч ти й далеко від нього, показуй, що ти близько...». У його «Трактаті про військове мистецтво» закріплені наступні настанови: «розбещуйте все добре, що є в країні вашого противника; утягуйте видних представників вашого противника в злочинні підприємства; використовуйте співпрацю самих підлих і мерзенних людей; розпалюйте сварки й зіткнення серед громадян ворожої країни; підбурюйте молодь проти старих та інші» [5, с. 54].

У Середньовіччі психологічний тиск на людей здійснювався під гаслами релігійних мотивів. До наших часів у багатьох конфесіях використовуються такі тактичні прийоми, як відлучення від релігійної громади та прокляття, заборона поховання на громадському цвинтарі тощо (засада морального покарання). Інформаційна війна доби Середньовіччя пов'язана з діяльністю єзуїтів, які першими почали організовувати фахову підготовку членів свого ордену для дискредитації противника як у воєнний, так і у мирний час [7, с. 124–125].

Також у Середньовіччі часто вживаним був прийом «залякування противника», наприклад, у 782 році Карл Великий після розгрому саксів на Везері демонстративно катував 4500 сакських заложників; прийом «дискредитації лідерів противника» – у 1077 р. Римський Папа Григорій VII відлучив від церкви германського короля й імператора Генріха IV, який був змушений публічно у фортеці Каносс на колінах вимолювати вибачення у понтифіка; прийом «використання сакральних цінностей в якості аргументації справедливості бойових дій» знайшов своє втілення у 1096–1099 рр. під час першого хрестового походу [7, с. 127–128].

У Новітню добу інформаційна війна набула особливої сили під час Першої світової війни. Існує думка, що союз Антанти зумів здобути перемогу саме завдяки використанню

так званої «пропаганди жахів». Одним з прикладів такої політики є поширення чуток про те, що німці перероблювали тіла загиблих солдатів (своїх і чужих) на корм для свиней. Це викликало масу обурення в світі та послужило приводом для вступу Китаю у війну на боці Антанти. На думку В. Ніколаї, пропагандистська політика була «геніальною роботою, яка дозволяла підтримувати солдатів на фронті навіть в часи найтяжчих поразок». Пропаганда проти Німеччини здійснювалась за допомогою мільйонів листівок, які скидалися з літаків та повітряних куль. Зміст листівок був різним: листи полонених німців родичам про гарні умови життя у ворожому полоні; заборонена у Німеччині література, статті, в яких відповідальність за всі жахи війни лежала на кайзерівському уряді; продовольство, що мало досить значний вплив на голодних німецьких солдатів [8, с. 74–77].

Проаналізувавши власні прорахунки, Німеччина вирішила взяти реванш у Другій світовій війні. Завчасно, ще до початку бойових дій проти СРСР, німці заготовили значну кількість плакатів, листівок, звернень, наказів, розпоряджень й іншої друкарської продукції пропагандистського змісту. На перших сторінках окупаційних газет нерідко публікувалися пропагандистські передовиці, наповнені пафосом звільнення українського народу від влади більшовиків. Концепція пропагандистської політики нацистів яскраво висвітлена в праці А. Гітлера «Mein Kampf» [9, с. 161–164].

Особливу роль інформаційна війна відіграла під час Холодної війни, яка увійшла в історію як протистояння двох різних світоглядів – капіталістичного і комуністичного. За майже як 50 років виснажливої ідеологічної боротьби США та СРСР продемонстрували низку новітніх методів ведення інформаційних операцій.

З 1949 року Міністерство оборони США підготувало низку документів, у яких визначалися принципи, завдання, засоби інформаційних протистоянь. Було акцентовано увагу на видах пропаганди – «білій», «сірій», «чорній», «політичній», «військовій». Конкретизувалася мета – вплив на свідомість і почуття супротивника за допомогою інформації та ідей; прописувалися конкретні завдання інформаційних операцій: зниження морально-бойового потенціалу противника; спонукання до здачі в полон; сприяння в захопленні населених пунктів; висування ультиматуму й передання закликів до капітуляції та ін. [1, с. 81]. Також з'явилися космічні системи управління та зв'язку, які дозволили володіти інформацією в реальному масштабі часу. У цей період було створено й широко застосовано літак ЕС 130Е «Командо Соло», обладнання якого дозволяє здійснювати теле- та радіопропаганду, входити в бойові управлінські мережі військ противника, поширювати листівки, створювати радіоперешкоди тощо. Для здійснення інформаційно-психологічних впливів почали застосовувати психотронні та психотропні засоби» [1, с. 82].

Після закінчення Холодної війни у 1991 р. інформаційна війна набула нових форм та оновленого вигляду, що було зумовлене активним розвитком інформаційних технологій. Аналіз воєнних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. ст. свідчить про те, що хід та кінець воєнних дій будь-якого масштабу в сучасному світі визначається мистецтвом ведення інформаційної боротьби [10, с. 255].

У 1990-1991 роках розгорівся конфлікт у Перській затоці між Іраном і коаліцією 28 держав на чолі з США за звільнення Кувейту (операція «Буря в пустелі»), наслідком чого стали суд і страта Саддама Хусейна у 2003 році. У цій війні використовувалися як уже відомі психологічні методи (розповсюдження листівок з виправданням дій США, залякуванням противника), так і нові (американців, які залишилися в Кувейті, назвали «заручниками», образ іракського лідера демонізувався, з'явилася ідеологема «США захищають демократію в усьому світі», використовувалися лжесвідки, які розповідали про «жорстокість» іракських солдатів, робота журналістів була організована так, що американський глядач не бачив жорстоких сцен із театру воєнних дій) [1, с. 82–83].

Під час балканської війни 1999 р. в Югославії («Операція «Союзницька сила») як метод боротьби вперше використали Інтернет. Не менш потужна інформаційна боротьба велася між Ізраїлем і Палестиною з вересня 2000 року. Цього разу акцент був зроблений на маніпулюванні фактами загибелі та поранення мирного населення [10, с. 255].

Крізь призму століть інформаційна війна еволюціонувала, набувала нових рис, удосконалювалися форми маніпулювання свідомістю людей. Сьогодні ця потужна зброя досягнула свого найбільшого розвитку. Серед найпоширеніших видів інформаційної війни можна виділити мережеву війну, проте найнебезпечнішою, на наше переконання, є гібридна війна, адже вона виходить за рамки традиційних понять про ведення бойових дій. Це війна комбінованого характеру, яка перетворюється хитросплетіння політичних інтриг, запеклої боротьби за політико-економічне домінування над країною, за території, ресурси й фінансові потоки. Жертвами ведення такої війни, зазвичай, стають мирні жителі, передусім, найбеззахисніші категорії населення – люди похилого віку, жінки й діти. В умовах такого конфлікту стає проблематичним відрізнити правих від винуватих, ворогів від союзників, простих мирних громадян від терористів, найманців і бойовиків [11, с. 36].

Проявом гібридної війни можна назвати українсько-російську війну, розпочату в 2014 році. Найбільш чітко характер нового типу війни Росія продемонструвала під час насильницької анексії території Автономної Республіки Крим та проведення там псевдо референдуму навесні 2014 р., а згодом – під час вторгнення до східних областей України [12, с. 5]. Так, Росія використала проти України ряд підривних соціальних технологій: 1) технологію поділу України на «народні республіки»; 2) технологію створення кримінального натовпу; 3) технологію заколоту і захоплення влади в містах; 4) технологію «референдуму»; 5) технологію «живого щита» та ін. Всі вони, як зазначають дослідники, характеризуються певними ознаками: схожістю цілей, стандартністю дій та засобів досягнення цілей, синхронністю проведення акцій у різних містах України, схожістю зовнішньої атрибутики, символіки, ідеологічного та пропагандистського забезпечення акцій. Проте Україна не єдина жертва гібридної політики країни-агресора. Росія протягом десятиліть свідомо створювала навколо себе пояс нестабільності, як приклад можна назвати заворушення в Нагірному Карабасі, Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії. Варто зазначити, що всюди застосовувалися схожі методи гібридної війни [13, с. 298].

Висновок. Проаналізувавши еволюцію розвитку інформаційних війн, можна зробити висновок, що її основною метою є задоволення власних інтересів держави-агресора за рахунок обеззброєння противника, досягнення бажаних результатів будь-якою ціною. При цьому незмінними протягом всієї історії залишаються методи ведення боротьби: наклепи, пропаганда, агітаційні проповіді, підкупи, розповсюдження листівок, журналів тощо. На сьогодні усе це доповнюється використанням широкої мережі Інтернету, ЗМІ та різноманітних електронно-технічних засобів. Альтернативою для боротьби з інформаційною агресією має бути, по-перше, реформування законодавства в сфері інформації; по-друге, впровадження державної політики «інтелектуального розвитку» суспільства, збільшення його розумового потенціалу для протистояння загрозі інформаційного впливу; по-третє, забезпечення справедливої та свідомої діяльності журналістів, які мають стати оборонним елементом протидії неправдивої інформаційної політики агресорів. Таким чином, вдасться запобігти деструктивному впливу інформаційної зброї на майбутнє нашого світу.

Аннотація. В статті проаналізовані підходи к определению понятия «информационная война» отечественных и зарубежных исследователей, освещены примеры применения информационных методов борьбы на разных этапах развития общества, охарактеризованная эволюция информационных войн в XXI веке.

Ключевые слова: информационная война, гибридная война, информационно-психологические приемы, пропаганда, агрессия.

Absrtact. The article analyzes approaches to defining the concept of «information war» by Ukrainian and foreign researchers, presents examples of the application of information methods of struggle at different stages of society development, characterizes the evolution of information wars in the 21st century.

Key words: information war, hybrid war, information and psychological techniques, propaganda, aggression.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

2. Марунченко О. П. Інформаційна війна в сучасному політичному просторі : дис... канд. політ. наук. : 23.00.02. / Південноукраїнський національний педагогічний унів. ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2012. 208 с.
3. Сенченко О. Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 8. С. 1–6.
4. Курбан О. Історія становлення та розвитку технологій інформаційних війн. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 4. С. 50–52.
5. Прозоров А. Ю. Особливості інформаційно-психологічного протиборства стародавніх часів. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 2 (22). С. 52–59.
6. Бондар Ю. Інформаційні війни на Стародавньому Сході. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 10. С. 38–45.
7. Феденко О. В. Інформаційно-психологічне протиборство у стародавні часи та в Середньовіччі. *Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ ім. Сагайдачного*. 2011. № 15. С. 119–130.
8. Куса І. Військова пропаганда Німеччини у Першій світовій війні. *Міжнародна зимова школа : Матеріали Міжнародної зимової школи Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 5–7 лютого 2014 р.)*. К.: КНУ імені Тараса Шевченка; інститут міжнародних відносин, 2014. С. 74–77.
9. Яшан О. Нацистська пропагандистська друкована продукція на території України (1941–1944 рр.). *Наукові записки: Серія «Історія»*. URL : <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5620/1/Awan.pdf>
10. Джерелейко І. Зарубіжний досвід ведення інформаційної війни. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації*: матер. І Міжн. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів та молодих науковців. Одеса, 2015. С. 253–257.
11. Радковець Ю. І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*. 2014. № 3. С. 36–42.
12. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети : Національний інститут стратегічних досліджень*. 2014. № 4 (33). С. 5–10.
13. Гетьманчук М. П. «Гібридна війна» Росії проти України: інформаційний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. Вип. 27. С. 296–307.

УДК 340.113-021.4(045)

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗАКОНУ

Д. Л. Драч, Т. В. Михайліна

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поняття, сутності та значення якості закону. За допомогою загальнонаукових методів (аналіз, синтез, дедукція, індукція, діалектичний, системно-структурний метод) було з'ясовано сутність та значення якості закону; приватнонаукових (правове моделювання, правовий експеримент, правова компаративістика) – проаналізовано структурні характеристики якості закону; спеціальних (кібернетичний та синергетичний) – прослідковано закономірності впливу якості закону на правовідносини та реалізацію закону. Запропоновано власне визначення поняття «якість закону», з'ясовано сутність даної категорії шляхом аналізу наукових підходів, розкрито значення якості закону.

Ключові слова: якість закону, ефективність закону, юридична техніка, механізм правового регулювання.

Вступ. Якість закону є показником фактичної юридичної сили закону, тобто акумулює в собі систему тих його ознак, які є необхідними й достатніми для забезпечення здійснення належного функціонально-правового впливу останнього. Незважаючи на безпрецедентне значення якості закону, що виражається, зокрема, в її сприйнятті як основоположного фактора ефективності закону, її проблематика не є вичерпною. Так, різноманітні наукові підходи до розуміння якості закону зумовлюють плутанину щодо її справжньої сутності та визначення поняття, а її значення, основним результатом якого є забезпечення правопорядку, слід детально проаналізувати задля визначення ролі цієї теоретико-правової категорії в правовому вимірі.

Останні дослідження якості закону були проведені такими науковцями, як-от М. Кравченком, Л. Легін, П. Гуйван, Л. Лобойко, А. Мельник, І. Сурай, Р. Чорнолуцьким,